

ski i netočno. Geiger također zamjera Goldsteinu što nije koristio najznačajnije radove koji se bave partizanskom i komunističkom represijom i zločinima te navodi da za neke navode i podatke ne donosi i ne poziva se na izvore i literaturu. Zaključuje da se tu radi o ideološkoj matrici s nizom činjeničnih i interpretacijskih grešaka.

Knjiga *Josip Broz Tito i ratni zločini. Bleiburg – Folksdojčeri* značajno doprinosi ovoj još uvijek donekle kontroverznoj temi jer nastoji prikazati stvarnu ulogu i odgovornost J. Broza Tita u pogubljenjima bez sudskoga postupka i evidencije koja su se intenzivno događala u posljednjim ratnim i prvim poratnim danima, kao i u sustavnim likvidacijama zarobljenih vojnika i civila koje su provodile redovne jugoslavenske vojne postrojbe, OZN-a i KNOJ. Upravo zbog toga ova bi knjiga trebala biti polazišna točka svakog povjesničara koji se bavi suvremenom povijesti, ali i šireg čitateljstva koje želi saznati kako su se partizanski pokret i Komunistička partija Jugoslavije nakon rata obračunali s neprijateljima i neistomišljenicima te koja je bila stvarna uloga J. Broza Tita u tome. Važno je napomenuti da je potrebno metodološki pristupiti svakoj istraživačkoj temi, kao što je učinjeno u prikazanoj knjizi, bez obzira na to o kojem se razdoblju radi, tako da bi mlađe generacije naučile iz tog primjera kako objektivno pristupiti istraživanju.

ANA JURA

Snježana BANOVIĆ, *Država i njezino kazalište. Hrvatsko državno kazalište u Zagrebu 1941. – 1945.*, Profil, Zagreb, 2012., 483 str.

Knjiga Snježane Banović *Država i njezino kazalište. Hrvatsko državno kazalište u Zagrebu 1941. – 1945.* postala je zbog velike medijske pozornosti jedan od poznatih naslova prošle sezone. Skladno opremljena i dobro uređena, dočekana je s odobravanjem. Knjiga je utemeljena na doktorskoj disertaciji koju je autorica obranila na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Opsegom doseže 483 stranice, uz 36 stranica kvalitetnih slikovnih priloga.

Autorica u "Predgovoru" (str. 11. – 15.) daje uvodne napomene o svome istraživanju i zahvaljuje onima koji su joj u tom dugotrajnom radu pomogli. Slijedi poglavlje "Kulturna politika NDH" (str. 17. – 70.). U njemu se govori i o razdoblju od 1918. do 1941., a zatim se autorica usredotočuje na utjecaj ustaškoga pokreta na kulturu u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (NDH), utjecaj Mile Budaka na kulturu općenito i kazalište posebno te na djelovanje Hrvatskoga državnog kazališta na međunarodnome planu.

Istraživanje središnje teme započinje poglavljem "Intendant Dušan Žanko (22. travnja 1941. – 8. studenoga 1943.)" (str. 71. – 128.), u kojem se opisuje Žankovo djelovanje i određivanje repertoara Hrvatskoga državnog kazališta u dvije kazališne sezone (1941./1942. i 1942./1943.). Slijedi poglavlje "Intendant Marko Soljačić (12. studenoga 1943. – 8. svibnja 1945.)" (str. 129. – 158.), u kojem je opisano djelovanje drugog, ujedno i posljednjeg intendanta Hrvatskoga državnog kazališta. Njegov je zadatak bio, doznajemo u navedenom poglavlju, održati djelovanje Kazališta u nepovoljnim ratnim uvjetima, odnosno tijekom sezona 1943./1944. i 1944./1945. Nakon tog kronološkog prikaza djelovanja Kazališta kroz četiri godine postojanja NDH slijedi poglavlje "Financijsko i pogonsko održavanje Kazališta" (str. 159. – 198.), u kojem se govori o stanju u samoj kazališnoj kući te uvjetima koji su vladali u njoj i u njezinu okružju. Glavne su teme financijski prihodi i rashodi te odnos s Državnom riznicom. U idućem

poglavlju, "Reprezentativne priredbe i svečanosti" (str. 199. – 248.), autorica prikazuje razne državne i međunarodne manifestacije u kojima je sudjelovalo Kazalište, a koje su organizirane zbog političkih događaja važnih za NDH kao i njezinih njemačkih i talijanskih saveznika. U poglavlju "Umjetnici i njihov položaj u Hrvatskome državnom kazalištu" (str. 249. – 290.) saznajemo da su kazališni umjetnici bili uključeni u sustav staliških postrojbi, kojima ih je ustaška država pokušavala disciplinirati i vezati za sebe. Također se govori o zakonskoj regulativi i raznim uredbama koje su se odnosile na život Kazališta i njegovih djelatnika. U prethodnom poglavlju, "Nepoćudni u čistome hrvatskom kazalištu novog duha" (str. 291. – 344.), autorica se bavi onim djelatnicima koji su zbog svoga nacionalnog, vjerskog ili političkog uvjerenja bili žrtve progona vlasti NDH. Osim sudbina Srba, Židova, masona i komunista, autorica je prikazala i odlazak nekolicine djelatnika Kazališta u partizane. U "Epilogu" (str. 345. – 360.) autorica koncizno prati sudbine kazališnih djelatnika u novome, komunističkome okruženju. Na kraju knjige nalaze se "Dodaci" (str. 361. – 382.) s opširnim i detaljnim prikazom korištenih arhivskih izvora i literature. Zatim slijede "Prilozi" (str. 383. – 466.), gdje su doneseni važniji dokumenti o djelovanju Kazališta za vrijeme NDH, od "Pravilnika Društva hrvatskih kazališnih umjetnika" do popisa svih djelatnika Hrvatskoga državnog kazališta od 1941. do 1945. godine. Na samom kraju nalazi se "Kazalo osoba" (str. 467. – 483.).

Nedostatke u ovoj knjizi, kojih je neobično mnogo, možemo svrstati u nekoliko kategorija: a) faktografske greške, b) pogrešne interpretacije, c) proizvoljne konstrukcije i ocjene. U nekim slučajevima uočene greške pripadaju i dvjema, pa i svim trima kategorijama istodobno.

Najlakše su uočljive faktografske greške. Navedimo neke od njih: Ivan Oršanić nije od 1944. "državni rizničar" (str. 81., bilj. 259), nego državni savezničar Glavnoga saveza staliških i drugih postrojbi. Mile Budak vratio se s izaslanstvom NDH iz Rima 19. svibnja 1941. te nije bio 21. svibnja u tom gradu (str. 91.). Naravno, nije nam čudna ta greška ako uzmemo u obzir da autorica ne zna da Rimski ugovori nisu potpisani 21. svibnja, nego 18. svibnja 1941. godine (str. 36.). U kratkom životopisu Vinka Nikolića (str. 26., bilj. 31) autorica pogrešno navodi da Nikolić "od 1947. do 1966. živi u Parizu", iako je on tada živio u Buenos Airesu. Također griješi u slučaju životopisa jednoga od glavnih protagonista knjige, Dušana Žanka, za koga navodi da nakon dužnosti intendanta odlazi u Vichy kao "izvanredni diplomatski predstavnik NDH", gdje ostaje do kraja rata, nakon čega bježi u Italiju (str. 79. – 80., bilj. 247), iako se Žanko krajem 1944. iz Francuske vratio u Zagreb. Žanko je čak napisao i članak "Bijeg iz Zagreba", u kojem opisuje svoje povlačenje iz Zagreba u svibnju 1945. godine. Autorica nadalje navodi da se u NDH kao važan praznik slavio i 1. svibnja, Blagdan rada, dodajući da je to u NDH "očigledno" preneseno iz Njemačkoga Reicha (str. 218. – 219.). To je netočno. U Hrvatskoj, odnosno u Zagrebu, Dan rada obilježen je prvi put još 1890. godine. Nije postojala, kako tvrdi autorica, "Prva armija 7. ličke divizije" (str. 348.), jer je divizija manja ustrojbeno vojnička jedinica od armije. Osim toga, nije postojala ni 7. lička divizija, nego 6. lička, a 7. divizija bila je banijska. Autorica ima "problema" i sa Stjepanom Ratkovićem, pa navodi da je on ujesen 1943. kao "ministar prosvjete" radio na pronalaženju novog intendanta Hrvatskoga državnog kazališta (str. 34. – 35.). Da se tu zapravo radi o Mili Starčeviću poznato je i autorici, koja na drugom mjestu navodi: "(...) inicijativu za pronalaženje novog intendanta preuzima sam Pavelić, u audijenciju dovodi Miroslava Krležu kojemu u nazočnosti Budaka i *ministra Starčevića* nudi mjesto intendanta, što ovaj odbija" (str. 123.). Ali nedugo poslije Ratković nam se opet

pojavljuje kao “ministar prosvjete” (str. 124.). Zapravo se ujesen 1943. Ratković nalazi u Berlinu kao izvanredni poslanik i opunomoćeni ministar NDH. Isto tako autorica nije sigurna je li smjenu Dušana Žanka s dužnosti intendanta potaknuo Budak ili je Žanko smijenjen zbog Budaka. Nalazimo oba stajališta, iako su međusobno nespojiva. Tako autorica navodi da je Žanko iz Kazališta “prilično neslavno izbačen voljom svojih mentora Budaka i Pavelića”. Tek koji redak potom autorica navodi da je *nakon* odlaska Mile Budaka iz aktivne politike, a Budak je bio Žankov “mentor”, i sam Žanko napustio dužnost intendanta (str. 126.). Stranicu dalje autorica navodi da je Državna riznica “nevoljko udovoljavala skupim Žankovim željama *nakon* odlaska njegova zaštitnika Budaka iz aktivne politike” (str. 127.). Stvar je u tome što je Žanko s dužnosti intendanta smijenjen 8. studenoga 1943., iako je još 10. rujna 1943. imenovan izvanrednim poslanikom II. reda u Ministarstvu vanjskih poslova NDH (str. 124. – 125.), a Budak je umirovljen na vlastiti zahtjev tri dana prije, 5. studenoga.

Što se tiče pogrešnih interpretacija, tu je uvijek teško apodiktički utvrditi grešku, jer se često radi o gledanju na isti problem iz različitog kuta. Stoga smo se ograničili samo na one pogrešne interpretacije koje su po našem sudu gotovo nedvojbene. Autorica primjerice navodi da je Dušan Žanko kao intendant Hrvatskoga državnog kazališta u njemu “ugošćivao najrazličitije spektakularne priredbe u kojima je do izražaja trebao doći *ustaški karakter kuće*” (str. 126.). Zanimljiva teza, ali netočna. Ako pobrojimo sve predstave koje su se izvodile u vrijeme Žankove intendanture, teško ćemo naći ijednu koja bi nedvosmisleno odgovarala “ustaškom karakteru kuće”. “Ustaških dramaturga” za vrijeme NDH jednostavno nije bilo, ako pod “ustaškim” podrazumijevamo osobe kojima je umjetnička inspiracija u korijenu ideološka, a rezultati čista promidžba i veličanje Ante Pavelića i ustaškoga pokreta. Uostalom, čak i autorica na jednome mjestu navodi da se mehanizam Hrvatskoga državnog kazališta “nerijetko iz ideološke i političke ovisnosti uspijevao izboriti za autonomiju svoga umjetničkog *creda*” (str. 68.). U tom smislu može se reći da se “ustaški karakter” Kazališta nije očitovao toliko u repertoaru koliko u odnosu prema zaposlenicima, ali i u tom pitanju nedosljedno.

Što se tiče autoričine obrade odnosa NDH i Kazališta u pitanju kazališnoga financiranja, ona je i na prvi i na drugi dojam krajnje kontroverzna. Autorica ne zauzima stajalište o tome je li Kazalište financirano izdašno, što bi se i moglo očekivati za reprezentativnu kulturnu ustanovu u NDH, ili pak nevoljko, s tendencijom smanjivanja tih sredstava. U knjizi nalazimo oba primjera, pa čitatelj ne može zauzeti stajalište o financiranju Kazališta, jer to nije učinila ni autorica, niti nam je dala dovoljno argumenata da ga sami zauzmemo. Tako ona najprije navodi da je “glomazni i skupi kazališni mehanizam, programiran i izdašno financiran od vlasti” (str. 68.), zatim da je već početkom 1942. Državna riznica “odrezala iz Žankovog proračuna 10 milijuna kuna” (str. 167.), a neslaganje Žanka i Državne riznice oko načina financiranja Kazališta dostiže vrhunac u proljeće 1943. godine (str. 174.). Dakle, ili je “izdašno financiranje” trajalo samo osam mjeseci ili ono nikada nije bilo izdašno, nego samo prema potrebi. Smatram da je riječ o ovome drugome. Ono što je bilo u interesu NDH, kao npr. međunarodna gostovanja Hrvatskoga državnog kazališta u Njemačkome Reichu i Kraljevini Italiji, financiralo se izdašno, kao i gostovanja stranih kuća u NDH, a isti je bio slučaj i s izvođenjem Budakovih *Ognjišta*, na što upozorava i sama autorica (str. 168.), a Kazalište je u svome redovnom radu osjećalo sve nedostatke gospodarskoga i političkoga sustava u kojem je djelovalo. Sve to utječe na tezu o koherentnoj kulturnoj politici u NDH, barem što se tiče kazališta. I tu se pokazuje veliki nedostatak sustavnog zaključka na kraju knjige.

Što se tiče treće kategorije nedostataka ove knjige, dakle proizvoljnih konstrukcija i ocjena, nalazimo ih nekoliko. Primjerice autorica navodi da je gostovanje Rimske kraljevske opere u Hrvatskome državnom kazalištu uslijedilo ni mjesec i pol nakon potpisivanja Rimskih ugovora, pa se može "tumačiti" da je to bila "proslava" tih ugovora "na najvišoj mogućoj razini" (str. 206. – 207.). To je proizvoljan autoričin zaključak, posebno ako se uzme u obzir da i sama navodi da Pavelić osobno nije prisustvovao gostovanju Rimske kraljevske opere. U kategoriju proizvoljnih konstrukcija spada i autoričino stajalište da je Drago Čepulić bio "gorljivi ideolog" ustaškoga pokreta (str. 28.). Postavlja se pitanje zaključuje li to autorica na temelju literature ili vlastitog istraživanja Čepulićeva opusa? Moglo bi se pomisliti da postoji i općeprihvaćena ocjena da je Čepulić bio "gorljivi" ideolog ustaštva. No mi do danas nemamo ni jednu monografiju o liku i djelu Drage Čepulića, a još manje kakva sabrana djela iz kojih bismo sami mogli izvući relevantnu ocjenu o tom pomalo zaboravljenom intelektualcu. Jedino relevantno što je o njemu do sada napisano studija je Vladimira Lončarevića u knjizi izabranih Čepulićevih eseja *Život i duh*, objavljenih 2006. u izdanju "Glasa Koncila". Prema popisu literature na kraju knjige, autorica se nije služila tim djelom. Ako bismo pretpostavili da je došla do tog zaključka na temelju vlastitih istraživanja, također bismo pogriješili, jer od 180 navedenih bibliografskih jedinica u digitaliziranome katalogu autora Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža čiji je autor Drago Čepulić autorica se u svojoj knjizi služi jednom jedinom bibliografskom jedinicom, odnosno njegovim člankom "Politika i kulturne veze", tiskanom u listopadu 1942. u *Hrvatskoj smotri*.

Veliki nedostatak knjige kao cjeline nepostojanje je opširnijeg zaključka koji bi sumirao prikupljene podatke, a čitateljima objasnio dvojbeno pitanja. Iako se sve greške ne odnose na središnju temu knjige, potrebno je pozorno iščitavati i uzimati s rezervom one dijelove u kojima se spominje Mile Budak. Do kraja nije razjašnjena ni uloga kazališta u ideološkome sustavu NDH, a odnos koji je opisan u knjizi čini se u najmanju ruku kontraverzan, ako ne i u suprotnosti s tezom o Kazalištu kao "reprezentativnoj" kulturnoj instituciji NDH.

Iako se na prvi pogled čini da su greške koje su nabrojene brojne, one ipak zauzimaju manji dio sadržaja koji nam je autorica prezentirala u svome radu. Njezina je knjiga veoma korisna u dijelovima u kojima govori o repertoaru Hrvatskoga državnog kazališta.

PETAR MACUT

Julián CASANOVA, *A Short History of the Spanish Civil War*, I. B. Tauris, London – New York, 2013., 256 str.

Profesor na Sveučilištu u Zaragozi i stručnjak za suvremenu španjolsku povijest Julián Casanova za svjetsko je čitateljstvo pripremio sintezu *A Short History of the Spanish Civil War* ("Kratka povijest Španjolskoga građanskog rata"). Izašla 2013., knjiga je rezultat autorovih dugogodišnjih istraživanja na temama kao što su Španjolska Republika, građanski rat 1936. – 1939. i diktatura Francisca Franca. Kao povjesničar s iskustvom rada na kontroverznim temama suvremene povijesti, Casanova je čest gost u španjolskim novinskim glasilima, radijskim i televizijskim emisijama te na mnogim europskim sveučilištima.

Autor u "Uvodu" (str. 1. – 16.) objašnjava korijene Španjolskoga građanskog rata. Oni sežu u kraj XIX. stoljeća, kada je u ratu sa Sjedinjenim Američkim Državama